

Bismarck

Vigtige årstal i Bismarcks liv

- 1815** Bismarck fødes i Schönhausen ved Magdeburg
- 1847** Gifter sig med Johanna von Puttkamer
- 1851** Bliver Preussens gesandt i den tyske forbundsdag
- 1862** Udnævnes til Preussens ministerpræsident
- 1871** Bliver rigskansler i det nydannede tyske kejserrige
- 1890** Afskediges af Wilhelm 2.
- 1898** Dør på godset Friedrichsruh, 83 år gammel

Otto von Bismarck skabte i 1800-tallet en ny europæisk stormagt, kejserriget Tyskland, ved hjælp af kynisk krigsførelse og skruppelløst diplomati.

TEKST: DICK HARRISON

Bismarck

Jernkansleren der forenede Tyskland

Hans portræt har indprentet sig hos mange. Et menneskeligt symbol på en verden, der ikke længere findes. En ældre mand med stor moustache og jernhårdt blik, indimellem iklædt pikelhue – Jernkansleren.

Hans fulde navn var Otto Eduard Leopold. Han var greve af Bismarck-Schönhausen (fra 1865), fyrste af Bismarck (fra 1871) og hertug af Lauenburg (fra 1890).

Årstallene er vigtige, da de genspejler hans karriere. Han blev greve efter at have bevist sit værd og var begyndt at vinde krige; fyrste, da han stod på toppen af sin magt

og havde skabt et kejserrige; og hertug ved karrierens afslutning. Den nye kejser havde afskediget ham, og han trak sig tilbage som en bitter, gammel mand for at skrive sine memoirer og dø. Han brød sig ikke engang om at bruge sin hertugtitel.

Blev bureaukrat

Men tilbage til begyndelsen: Otto von Bismarck blev født den 1. april 1815 i Schönhausen i nærheden af Magdeburg. Hans far, Ferdinand von Bismarck-Schönhausen var en typisk godsejer, en junker. Det var junkerne,

der bestemte i Preussen. De herskede over bønderne og gjorde tjeneste som officerer i hæren.

Moderen, Wilhelmine Mencken, var fra det højere borgerskab. I hendes familie vrimlede det med bureaukrater og akademikere. Den unge Otto voksede altså op som en del af etablissementet, forudbestemt til en karriere i hæren eller staten – helst det sidste, hvis det stod til moderen.

Efter endt studentereksamen i 1832 begyndte Otto at læse jura i Göttingen, men han pjækkede og foretrak at feste med andre junkere. Et liv i hæren virkede heller ikke tillokkende.

Efter en kort studieperiode i Berlin blev Bismarck forvist til det liv, som moderen hele tiden havde tiltænkt ham – bureaukratiet ved hoffet.

Bismarck endte i den lille by Aachen, hvor han vantrivedes. Da moderen døde i 1839, sagde han op og vendte hjem til et af familiens godser, Kniepshof. Der blev han, indtil han gik ind i politik i 1847, og Bismarck sagde senere, at det var de bedste år af hans liv. Dertil skal siges, at han på dette tidspunkt gjorde kur og friede til den fromme Johanna von Puttkamer, som han gif-

»1840'ernes Bismarck var en konservativ junker med en fasttømret tro på kongedømmet af Guds nåde»

Otto von Bismarck med hustruen Johanna von Puttkamer.

tede sig med i 1847. Ægteskabet blev meget lykkeligt.

Antipati mod de liberale

1840'ernes Bismarck var en konservativ junker med en fasttømret tro på kongedømmet af Guds nåde. De liberales fremgang i revolutionsåret 1848 gav ham kuldegysninger. De, der bed mærke i hans politiske udspil på denne tid, så ham som en gammeldags reaktionær, en ynkværdig figur, som den nye middelklasse snart skulle få fejet væk.

ARCHIVES CHARMET/BRIDGEMAN/ILLUSTRATION

Tysklands samling

Bismarck benyttede sig af en blodig taktik for at tæmme de liberale politiske opposition og styrke Preussen. Han udkæmpede ikke mindre end tre krige på få år. Da krudtrøgen havde lagt sig, samledes de tyske småstater i et mægtigt kejserdømme.

1. DEN DANSK-TYSKE KRIG 1864

Skandinavismens død

● Bismarcks første krig udkæmpedes mellem Preussen og Østrig på den ene side og Danmark på den anden.

Nogle dage efter krigsudbruddet den 1. februar 1864 rømmede danskerne deres stillinger i Sydjylland og trak sig tilbage til Dybbøl ved Alsund.

I midten af 1800-tallet havde skandinavismen vokset sig stærk. Det var en bevægelse, der tilstræbte en forening af de nordiske riger kulturelt, økonomisk og politisk. I begyndelsen af 1860'erne havde den svenske unionskonge Karl 15. lovet den danske kong Frederik 7. militær bistand ved en evt. konflikt med Preussen. Men da først krigen var et faktum, og tyskerne den 18. april 1864 stormede ind over Dybbøls skanser, måtte danskerne alligevel kæmpe alene. Den svenske regering ville ikke indfri kongens løfte.

Krigen endte i en hurtig tysk triumf, og Danmark blev tvunget til at afstå hertugdømmerne Slesvig, Holsten og det lille Lauenborg. Krigen resulterede også i, at skandinavismen døde som politisk bevægelse.

2. DEN PREUSSISK-ØSTRIGSKE KRIG 1866

En sejr for den nye teknik

● I 1866 fremprovokerede Bismarck en krig mod Østrig, hvis hær var meget dårligere trænet og udrustet end den preussiske.

Preussen havde f.eks. bagladegeværer, mens østrigerne stadig brugte forladegeværer. Generalstabschefen Helmuth von Moltke, der stod i spidsen for Bismarcks tre krige, var derudover en mesterstrateg, som vidste, hvordan han skulle drage

fordel af nye opfindelser som toget og telegraf.

Efter triumfen på slagmarken ved Königgrätz kun seks uger efter krigsudbruddet, blev der sluttet fred. Østrig slap meget billigt, mod at regimet i Wien anerkendte Preussens førerstilling i Tyskland. Til gengæld annekterede Preussen de stater, der havde kæmpet på østrigsk side – Hannover, Hessen-Kassel, Nassau og Frankfurt.

Hvis man skal forstå Bismarcks handlinger, er det vigtigt at vide noget om hans verdensbillede. Da Bismarck blev valgt ind i et af kamrene i det preussiske parlament i 1849, havde han udviklet sig til et pligtmenneske med en vision.

Bismarck var religiøs, men han besad en særlig form for fromhed. Den Gud, Bismarck troede på, var en preussisk guddom, der holdt med Bismarck i et og alt. Hans Gud boede i et himmelsk Berlin og talte tysk. Fjenden talte desværre også tysk og boede også i Berlin. Bismarcks fjende var nemlig liberal og tilhørte middelklassen.

Afvæbnede de liberale

Den vordende kanslers politik gik ud på at svække, nærmest afvæbne, de liberale ved at støtte sig til folket. Bismarck mente, at bønder og håndværkere gennemgående var loyale monarkister. Med deres støtte skulle de liberale isoleres. Og i sidste ende skulle det nok lykkes Bismarck at få middelklassen over på sin side.

»Middelklassens uhelbredelige egoister« – sådan opfattede Bismarck kapitalisterne – skulle lære, at de ville få økonomiske fordele, hvis Preussen voksede i styrke. Desuden skulle alle preussere imponeres af den udenrigspolitiske fremgang. Resultatet skulle blive enig-

Den 6. august 1870 blev 48 600 franskmænd besejret ved Wörth af 82 000 tyskere under den preussiske kronprins Friedrichs kommando. Efter slaget kom hele Alsace under tysk kontrol.

3. DEN FRANSK-TYSKE KRIG 1870-71

Kongen bliver kejser

● Ved at fremprovokere en konflikt med Napoleon 3.s Frankrig

Bismarck sørgede for, at det blev Frankrig, der erklærede krig, og ikke Det nordtyske forbund, der blev oprettet i 1867 – fik Bismarck de sydtyske stater Bayern, Baden og Württemberg over på sin side.

Krigen brød ud i august 1870, og snart befandt franskmændene sig i defensiven. I slaget ved Sedan led franskmændene et stort nederlag, og Napoleon 3. blev taget til fange. Ledelsen af den franske republik, der blev udråbt kort efter Napoleon 3.s tilfangetagelse, besluttede sig for at fortsætte kampen trods nederlaget.

Ved et møde i Versailles den 18. januar 1871 lod Bismarck den preussiske konge Wilhelm 1. udnævne til Tysklands kejser. Straks efter kapitulerede Paris. Ved fredsslutningen blev Frankrig tvunget til at afgive de delvist tysksprogede landområder Alsace og Lorraine til det nye kejserrige.

Wilhelm 1.

KORT & ILLUSTRATIONER: SVANTE STRÖM

AKG-IMAGES/SCANDIX

Slaget ved Königgrätz var et mægtigt slag, hvor ca. 220 000 mand på både preussisk og østrigsk side tørnede sammen. Efter otte timers kamp sejrede preusserne.

hed. Enighed giver styrke. Én konge, én religion, én Gud – og, som man skulle få at se, ét Tyskland.

Sidstnævnte var dog endnu ikke en selvfølge for Bismarck. Tværtimod gjorde han meget ud af sin stolthed over at være preusser, ikke tysker. Han havde kun foragt tilovers for sydtyskere. Men i 1851 udnævnte den preussiske konge Bismarck til gesandt ved forbundsdagen i Frankfurt; en post, han beklædte i otte år.

Drømte om magt

I denne periode forandredes Bismarcks udenrigspolitiske opfattelse. Han fandt det ydmygende, at Preussen blev betragtet som en andenrangsmagt i skyggen af Østrig. Bismarck begyndte at drømme om at gøre Preussen til den dominerende stat i Nordeuropa, mens Østrig skulle forvandles til et Donaumonarki med spidsen mod sydøst.

Dette var en markant afvigelse fra den konservatisme, der hidtil havde været hans ledetråd. Tanken om et stærkt

»Bismarck begyndte at drømme om at gøre Preussen til den dominerende stat i Nordeuropa«

preussisk Tyskland skilt fra Østrig var radikal – og farlig. Bismarck var klar over, at der skulle en krig til for at føre planen ud i livet.

Nu røg karrieren til tops. Efter at have beklædt ambassadørposten i Rusland og Frankrig blev Bismarck i efteråret 1862 ministerpræsident (statsminister) og udenrigsminister i Preussen. På den tid lå Wilhelm 1. i stridigheder med parlamentet (landdagen), der var domineret af de liberale. Kongen ønskede at styrke hæren, men de liberale ville ikke godkende udgifterne. Så fastslog Bismarck, at regeringen var nødt til at fortsætte på

trods af uenigheden mellem konge og landdag, hvorfor det gamle budget indtil videre skulle gælde.

Ved hjælp af de skatteindtægter, som dermed strømmede ind i 1863-66, styrkede Bismarck hæren. De liberale var rasende, men kunne intet stille op.

Kejserdømme via krig

Med den nyoprustedes hær i sin hule hånd og ved hjælp af et skruppelløst diplomati og kynisk vold opbyggede Bismarck på få år en stormagt – det forenede kejserdømme Tyskland (se artiklen på forrige opslag).

Ved at udnytte en krise mellem den danske regering og den tysksprogede befolkning i Slesvig-Holsten fik Bismarck i 1864 en krig i stand mellem Preussen og Østrig på den ene side og Danmark på den anden. Danmark tabte. To år senere blev Østrig besejret, hvorefter Preussen annekterede flere tyske småstater, der havde kæmpet på Østrigs side i det, der er gået over i historien som Den tyske Enhedskrig.

Otto von Bismarck fik sit øgenavn "Jernkansleren" efter en tale i 1862.

Profetisk tale om "Blod og jern"

● Kun få politiske udtalelser er blevet lige så profetisk navnkundige som Otto von Bismarcks kolde konstatering under en tale for budgetkommissionen i den preussiske landdag den 30. september 1862:

"Tidens store spørgsmål bliver ikke afgjort af taler og flertalsafgørelser – det var den store fejltagelse i 1848-49 – men af jern og blod (*Eisen und Blut*)."

Disse ord skulle i al fremtid blive associeret med Bismarck og give ham øgenavnet "Jernkansleren". Men sært nok plejer man altid at vende rundt på ordenes rækkefølge, så udtrykket kommer til at hedde "blod og jern".

Men var Bismarck i virkeligheden en blodtørstig militærmand, der ville knuse sin modstander på slagmarken? Sikkert ikke. Bismarck selv troede slet ikke på, at det var muligt for et enkelt individ at forme historien på den måde. Han mente derimod, at man måtte udnytte de muligheder, der viste sig, og tilpasse sig omstændighederne. Krig var kun diplomatiets forlængede arm. At nå sit mål med fredelige midler var så meget des bedre.

For de konservative, Bismarcks tidligere allierede, var det yderst oprørende at se det politiske kort blive tegnet om på så drastisk vis. Men i mange af de liberales øjne var det fantastisk. Bismarck, deres gamle fjende, var i færd med at gøre det, de selv havde drømt om i årtier: at forene Tyskland! Opposi-

tionen var splittet. Fra nu af var en stor del af den tyske middelklasse loyal over for Bismarck.

I 1867 oprettedes desuden det Nordtyske forbund med Preussen som den ledende stat, og i forbundets forfatning etableredes almindelig stemmeret for mænd. ➤

I 1864 blev de danske styrker på Dybbøls skanser stormet af den preussiske hær.

Wilhelm 1. krones til tysk kejser i Spejlsalen på slottet Versailles uden for Paris, 18. januar 1871. Otto von Bismarck ses i hvid uniform i midten af maleriet.

ANTON VON WERNER/AGE-IMAGES/SCANPIX

Selv om Bismarck og kongen, Wilhelm 1., i praksis bibeholdt kontrollen over udenrigspolitikken, var der mange liberale, der så denne begivenhed som et stort skridt fremad.

I forbindelse med sejren i den fransk-tyske krig 1870-71 fuldbyrdede Bismarck den tyske forening ved at udråbe den preussiske konge, Wilhelm 1., til kejser.

Skabte alliancer

I den kejserlige forfatning blev der oprettet en særlig post til Bismarck selv: han blev det tyske kejserriges første rigskansler (Reichskanzler), en post han beklædte i 19 år. Han stod kun til ansvar over for kongen, ikke over for rigsdagen. Han beholdt posten som Preussens ministerpræsident og var chef for hele Tyskland.

I de følgende årtier forsøgte Bis-

marck at værne om det, han havde opnået. Jo længere tid kejserriget eksisterede, des mere stabilt blev det. Krigsherren blev fredsfyrste og magtbalancepolitiker.

Det lykkedes diplomaten Bismarck at gyde olie på flere konfliktfyldte vande ved hjælp af alliancer rettet mod det hævn-tørstige Frankrig.

Han værnede især om venskabet med den gamle fjende, Østrig-Ungarn, og sammenkaldte stormagterne til fredskonferencer.

At Bismarck omtales med respekt i flere historiebøger, også de ikke-tyske, skyldes først og fremmest dette. Hans politik gav Europa en usædvanligt lang fredsperiode.

I 1880'erne stod Bismarck bag Tysklands voksende kolonisering, som

egentlig ikke interesserede ham, men ellers holdt han fred.

Indenrigspolitisk kritik

Bismarck har høstet stor ros for sin vellykkede udenrigspolitik, men er blevet så meget des mere kritiseret for sin indenrigspolitik. De liberale tog afstand fra ham, da han i 1879 indførte beskyttelsestold for at understøtte den tyske industri og den godsejerstand, han selv tilhørte.

I bund og grund forblev »jernkansleren» en autoritær junker hele sit liv. Han var vokset op i en verden af almægtige godsejere, hvilket smittede af på hele hans adfærd.

Samtidig med at det tyske kejserrige gjorde store økonomiske landvindinger og blev industrialiseret, forblev staten en udemokratisk bastion i et Europa i forandring. Hans politiske flair, som var uvurderlig inden for udenrigspolitikken, blev inden for rigets grænser

Bismarck på sit gods Friedrichsruh, som han trak sig tilbage til efter at være blevet afsat som rigskansler.

WERNER ARCHEWITZ/ARND BRONKHORST

Arven efter Otto von Bismarck

● Otto von Bismarck er et paradoks. Udadtil lykkedes tingene for ham, men at tæmme sine indenrigspolitiske modstandere magtede han ikke. Set i historiens lys er billedet det modsatte: arven efter Bismarck førte til en udenrigspolitisk katastrofe og

indenrigspolitisk kontinuitet.

Bismarcks største triumf, kejserriget, overlevede ham kun med 20 år. Det afgik ved døden under 1. Verdenskrig, en konflikt, der havde sit udspring i det stormagtssystem, han selv var ansvarlig for.

Bismarcks magtsystem var afhængigt af, at diplomater, der var lige så drevne som han selv, magtede at spille det regeringspolitiske spil, som

Europas konger og ministre spillede i 1700-tallet. Dette system blev knust for evigt i 1. Verdenskrigs skyttegrave.

På den anden side består Bismarcks forenede Tyskland på trods af to verdenskrige og efterkrigstidens deling. Jernkanslerens autoritære statsmagt er ganske vist gået under, men den radikale tanke om et forenet Tyskland ved siden af Østrig har været særdeles levedygtig.

blokeret af hans junkerværdier.

Bismarcks største fjender var katolikkerne og socialisterne – Reichsfeinde, »rigsfjender«, som han kaldte dem. Kanslerens kamp mod katolikkerne, »kulturkampen«, opnåede dog kun ringe succes.

Da staten indførte borgerlig vielse, nølede med at udpege biskopper til ledige poster og udrensende katolikker fra administrationen, medførte det nemlig stærk modstand fra det katolske parti Zentrum. Socialisterne blev udsat for endnu skrappere forfølgelser.

»De er dette lands rotter og bør udryddes,« sagde Bismarck.

Den tro tjener må gå af

Men på trods af angrebene fik socialdemokraterne mere og mere indflydelse. Bismarck forbød endog partiet i årene 1878-90 med sin såkaldte »socialistlov«, men forgæves. For at vinde arbejderstemmer tog Bismarck i 1880'erne initiativ til ambitiøse reformer, især socialforsikring. Men det nyttede intet. I 1890 var modstanden mod Bismarck så stor, at taburetten vaklede under

ham. Oppositionen sad på mere end halvdelen af pladserne i rigsdagen, så den unge kejser Wilhelm 2. valgte at afskedige sin 75-årige kansler. Den tro tjener måtte således gå af efter en utrolig karriere i magtens centrum.

Efter at Bismarck fik beskeden den 20. marts, trak han sig tilbage til landet som en rig, men bitter mand. Den 30. juli 1898 døde han på godset Friedrichsruh. Hans sidste ord gjaldt hustruen Johanna, der var død nogle år tidligere. Den døende kansler fastslog, at de nu endelig skulle forenes igen. ●